VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ

ZASLUŽNA KULTURNA I ZNANSTVENA DJELATNOST AKADEMIKA DR BOŽIDARA PETRANOVIĆA

(Govor pri otkriću spomenika u Zadru)

Nakon otkrića spomenika arheologu i povjesničaru Luki Jeliću, neka nas ništa ne iznenađuje odluka da u simbolici ninsko-krešimirovske proslave pristupimo i drugom činu: odavanju priznanja i časti akademiku dr Božidaru Petranoviću. To je dalmatinski intelektualac, koji je od prvog dana svog javnog i intelektualnog rada pravilno shvatio svoj položaj, dužnost i odnos prema narodu iz kojeg je potekao i u kojem je živio. On je rano uočio ogromne nedostatke i poteškoće u kojima naš narod živi pod austrijskom vlasti, bez dovoljno nacionalne svijesti i bez priznanja od strane organa vlasti onih elemenata i instrumenata koji su nužno potrebni za život i razvoj jednog naroda.

B. Petranović je po narodnosti Srbin, koji se rodio i živio u Hrvatskoj (u pokrajini Dalmaciji). On se u sklopu preporodnih gibanja i previranja rano i izrazito pravilno postavio u odnosu na hrvatski narod i svoju domovinu Hrvatsku, koju je smatrao svojom. Time je jasno odredio svoj položaj, iskreno i pošteno, u zemlji u kojoj djeluje. Zbog toga je s velikim poštovanjem i odanošću prihvaćen u javnom radu. Politički se to odrazilo u lipanjskim izborima 1848. god. za bečki državni sabor, kad je B. Petranović izabran za zastupnika. Tada je 6. srpnja 1848. god. održao svoj znameniti govor biračima u Kninu, u kojem je iznio svoj i tada osnovni program Hrvata i Srba u Dalmaciji. Dva su tu osnovna problema: 1. Uvođenje narodnog jezika u javni život (*»Nastojat ću suviše (a znam, bratjo, da ćete dragovoljno čuti) nastojat ću da se mili naš hervatski jezik što prie uvede u škole i u sudove. Tako ćete vi bratjo od težačke ruke sve razumjeti, što se bude u sudu govorilo i radilo, i neće te odsle s derkćućom rukom križ na pismo stavljati. Mi smo Hervati, pa nam valja narodnost našu i jezik čuvati kao zjenicu oka, i nju do poslednje kapi kervi bra-*

niti. Bratjo moja ristjani i kerstjani! svi smo mi sinovi jednog otca, koji je na nebu; svi smo prava jednokervna bratja. Ljubimo se i poštujmo zamjenito, a ne progonimo se poradi zakona.«)

2. Drugi je osnovni problem sjedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom (*»Zaključit ću, mila bratjo, govor moj s očitovanom željom od strane bratje Hervata i Slavonaca, da se s njima opet sadružimo i kao prava bratja zagerlimo, obećavajući nam velike sloboštine i koristi. O tome sjedinjenju, koje bi imalo biti utemeljeno na podpunoj zamjenitoj jednakosti i bratimstvu, povest će se govor u saboru. Vi međuto budite uvjereni da ću pravice i koristi naše, kako u ostalim stvarima, tako i u ovom velevažnom poslu svesrdno braniti i čuvati.«)**

Već prema ovome, Petranović je određeno izrazio svoj istaknuto pozitivan stav u suvremenim političkim zbivanjima, što dobiva posebno značenje, pošto se radi o Srbinu kome je domovina Hrvatska, u kojoj službuje i razvija bogatu kulturnu djelatnost.

Svojim je životom i radom ukazao na put i doprinos koji treba pružiti svome narodu jedan intelektualac u dalmatinskoj Hrvatskoj u previranjima kojima je obremenjeno XIX st., kad je takav rad bio neobično potreban i koristan. To je rad koji je Petranovića stavio u redove istaknutih preporoditelja u Hrvatskoj. Zbog toga je Petranovićeva zasluga i pravo da se priključi ovogodišnjoj proslavi na način koji provodimo.

Osim toga je 160-godišnjica njegova rođenja, jer se 18. veljače 1809. god. rodio u Šibeniku, gdje je osnovnu školu završio, gimnaziju u Srijemskim Karlovcima, pravo u Beču, rigoroze položio u Padovi i tu je 1833. god. promoviran za doktora obaju prava. Već u Padovi javlja se jednim polemičkim pismom iz kojeg se vidi da pažljivo prati sva zbivanja u domovini i da ga interesiraju sva aktuelna pitanja iz područja kulture.

Bez obzira na svoju pravničku službu u sudovima u Splitu, Kninu, Beču, Zadru, Kotoru, pa opet u Zadru (Prizivno sudište), gdje je od 1875. god. stalno služio i djelovao do smrti 1874. god., B. Petranović je rano uočio narodne probleme i potrebu da se narodu pomogne.

Njegov je rad bio širok i raznolik, ali ga ipak možemo svesti u tri pravca: jezično pitanje, književnost i znanstveni rad.

U svom rodnom gradu, a naročito u svojoj sudačkoj praksi, uvjerio se koliko narod trpi i biva oštećen, što ne pozna jezik kojim mu se sudi i vodi upravni postupak. Zbog toga se, odmah po završetku studija, u znatnoj mjeri aktivirao na rješavanju tzv.

* Zora Dalmatinska, V/1848, br. 29, str. 114. Na ovome mjestu donosimo doslovni citat iz Petranovićeva govora u Kninu.

jezičnog pitanja u Dalmaciji, koje je bilo jedno od glavnih ne samo političkih nego i kulturnih pitanja. Kao pravnik znao je da je za uvođenje narodnog jezika u sudstvo i upravu potrebno imati i obraditi određenu pravnu terminologiju, na kojoj je počeo intenzivno raditi. Pri tome se u znatnoj mjeri koristio narodnim običajnim pravom. S položaja pristava u Kninu pozvan je u Beč na dužnost da uređuje »hrvatsko-srpski dio zbornika zakona«. Postaje i članom Odbora za pravdoslovno nazivlje, koje je ministar pravosuđa 1849. god. formirao u Beču. Članovi su bili, osim B. Petranovića, još i Vuk Karadžić, Ivan Mažuranić, Stjepan Car i dr Dimitrije Demeter za hrvatski jezik, a Franc Miklošič i Matej Cigale za slovenski jezik. U to vrijeme B. Petranović se bavio i prevođenjem austrijskog Općeg građanskog zakonika. O tom prijevodu napisao je i brošuru 1850. god. u Beču. Svakako ovaj je rad bio ogroman doprinos u borbi za uvođenje našeg jezika u upravu i sudstvo.

Nakon povratka iz Beča u Zadar, Petranović uz ostale aktivnosti, nastavlja s radom oko pravne terminologije. Daje inicijativu da se pokrene prvi pravnički časopis kod Južnih Slavena, u čemu je uspio i 1851. i 1852. god. izlazio je u Zadru takav list pod imenom »Pravdonoša«, u kojem je Petranović bio glavni suradnik, a urednici su bili prvo Ante Kuzmanić, a poslije njega Ivan Danilo. Da bi pomogao u stručnoj praksi pravnicima i upravnim službenicima, izdaje u Zadru 1862. god. knjigu *»Ručna knjiga najnuždnijih pravdoslovnih riečih, izriekah i obraznicah«*. Ako se nešto pažljivije upoznaju i prate prilike našeg naroda u Dalmaciji u XIX st., odmah se uočava krupna važnost ove akcije za utvrđenje naše pravne terminologije, jer je to osnov u borbi za uvođenje narodnog jezika u javni život pokrajine. A to nije samo kulturna, nego i politička akcija tog vremena.

Širina poznavanja stanja u narodu, kao i širina osobne kulture Božidara Petranovića nije ga mogla ostaviti po strani na drugoj djelatnosti, koja je bila vezana na rad oko kulturnog izdizanja naroda, a s tim u vezi ne samo širenje pouke i zabavnog štiva, nego i *književnosti* uopće. Taj je rad počeo rano, odmah nakon završetka studija. Petranović dobro poznaje Gajeva nastojanja i Narodni preporod, koji dobiva sve veći zamah i snagu. Prije stupanja u državnu službu pokreće književno-poučni časopis 1836. god. u Zadru pod nazivom *»Ljubitelj prosvještenja«*, koji je sadržavao priloge iz poezije i proze, te redovito ljetopis pravoslavne crkve u Dalmaciji. Petranović je uredio prvih šest godišta, tj. do 1841. god., kad više nije mogao vršiti uredničke poslove zbog spriječenosti u službi. List je prve dvije godine imao podnaslov »Srbsko-dalmatinski almanah«, a potom »Srbsko-dalmatinski magazin«. Iz-

lazio je uz razne poteškoće do 1873. i tada je zbog pomanjkanja pretplatnika prestao s izlaženjem.

Petranović je pokušao u ovom godišnjaku okupiti i pisce koji pišu latinicom, Hrvate, te je nešto u tome uspijevao. Međutim, poslije njegova uredništva prevladava vjersko značenje pisanja, pa tako i taj pokušaj propadne. Petranović surađuje u raznim književnim i poučnim časopisima. Bavi se i prevođenjem.

Zanimljivo je da Petranovića mnogo zanima povijest književnosti. Ne samo da je čita i proučava nego se i priprema da izda niz knjiga o njezinu razvoju. Uspijeva 1858. god. izdati prvu knjigu u Novom Sadu, *»Istoriju književnosti«*, u kojoj je obradio stari vijek svjetske književnosti.

No već se približava vrijeme da ostvari svoju namjeru još iz 1849. god. kad je započeo novčano skupljanje za osnutak društva *»Matice dalmatinske«*.

Poslije listopadske diplome 1860. god. zajedno s Ivanom Danilom pokrene akciju za odobrenje rada Matice, pa su konačno pravila odobrena 1862. god. i iste je godine započeo rad Matice dalmatinske. Prvi je predsjednik Petranović, koji ostaje na čelu Društva sve do svoje smrti 1874. god. Pisati o počecima organiziranih kulturnih djelatnosti preporoditelja u Dalmaciji, znači pisati i o Matici dalmatinskoj, a to ujedno znači i pisati o upornom radu i zalaganju njegova predsjednika Petranovića. Za njegovo vrijeme pokrenuta je važna publikacija godišnjak »Narodni koledar«, od koje je izišlo 12 knjiga i uz to još 8 drugih knjiga. S obzirom na tadanje prilike, to je bio vrijedan uspjeh. Što je najvažnije: ucrtani su putovi i staze, kao i forme kulturnog rada u pravcu koordiniranja s političkim akcijama narodnih preporoditelja.

Posebnu pak pažnju izaziva Petranovićev *znanstveni rad*. Već se u nekim člancima zapazilo da je pisac sklon kritičnu pisanju i temeljitu proučavanju i obradi teme o kojoj piše. Kao pravnika privlačila ga je tematika iz pravne povijesti. Naročito je zapažena njegova veća rasprava *»Zakoni i ustanove dalmatinskih gradova«* u zadarskom »Pravdonoši«, u kojoj među prvim našim piscima ukazuje na važnost pravnih instituta u statutima i propisima primorskih gradova. Jezičnu problematiku ne obrađuje publicistički, niti se njegovi radovi s tog područja mogu tako tretirati. Uz to je zapažena njegova rasprava *»Bogomili, crkva bosanska i Krstjani«*, Zadar 1867. god.

No tada već postoji naša znanstvena ustanova Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, gdje se 1867. god. održava prva izborna skupština, na kojoj bude B. Petranović zajedno s drugim Zadraninom, Ivanom Brčićem, izabran za pravog člana

te Akademije u filozofsko-juridičkom razredu. To je bilo zasluženo priznanje. Tako Zadar na prvoj izbornoj skupštini Akademije dobiva dva akademika — Ivana Brčića i Božidara Petranovića.

Nakon toga Petranović se intenzivnije nastavio baviti znanstvenim radom, pa je u nekoliko godina objavio u prvim knjigama Rada Jugoslavenske akademije četiri zapažene rasprave: 1. *O osveti, mirenju i vraždi po negdašnjemu srbsko-hrvatskome pravnom običaju* (Rad, knj. 6, god. 1869), 2. *O robstvu. Po srbskim spomenicima i štatutima primorsko dalmatinskih gradova* (Rad, 16, 1871); 3. *O pravu nasljedstva kod Srba na osnovu pravnoga običaja i pisanih spomenika* (Rad, 23, 1873); 4. *O kmetstvu po srbskom uobičajnom pravu, po ustanovama Dušanova zakonika i po statutima dalmatinskih gradova* (Rad, 30, 1874).

Ali te godine dolazi i smrt, jer mu liječenje u Mlecima nije pomoglo i tamo umire. Njegov je znanstveni rad dobio priznanje i u drugim zemljama, u kojima je biran za člana znanstvenih društava. Tako je, osim u Beogradu, biran za člana u Odesi, Carigradu, Mecklenburgu i dr.

Božidar Petranović je vrlo zaslužan javni i znanstveni radnik Dalmacije polovinom prošlog stoljeća. On nije samo osobni stvaralac, nego je i odličan organizator, koji je omogućio nizu naših kulturnih radnika da razviju svoje sposobnosti i doprinesu kulturnom razvoju naše pokrajine u prošlom stoljeću. Prema nacionalnim pitanjima imao je od prvog časa pravilan stav, pa je zbog toga mogao stvarati oko sebe ne samo suradničku i iskrenu klimu nego i izazvati entuzijastičko raspoloženje u radu za narod, koji je toliko pomoći i aktivnosti trebao od malog tada broja svojih intelektualaca. A među njima bio je jedan od istaknutih i svijetao primjer baš sam B. Petranović, kome s ponosom i zadovoljstvom odajemo danas pažnju i priznanje otkrivanjem njegova poprsja u ovom perivoju, a kraj njegovih drugova, članova Akademije, u kojoj su nesebično djelovali.

Dozvolite da poprsje Božidara Petranovića otkrijem. Neka mu je slava i velika hvala!

ZAGREB
JADRANSKI INSTITUT

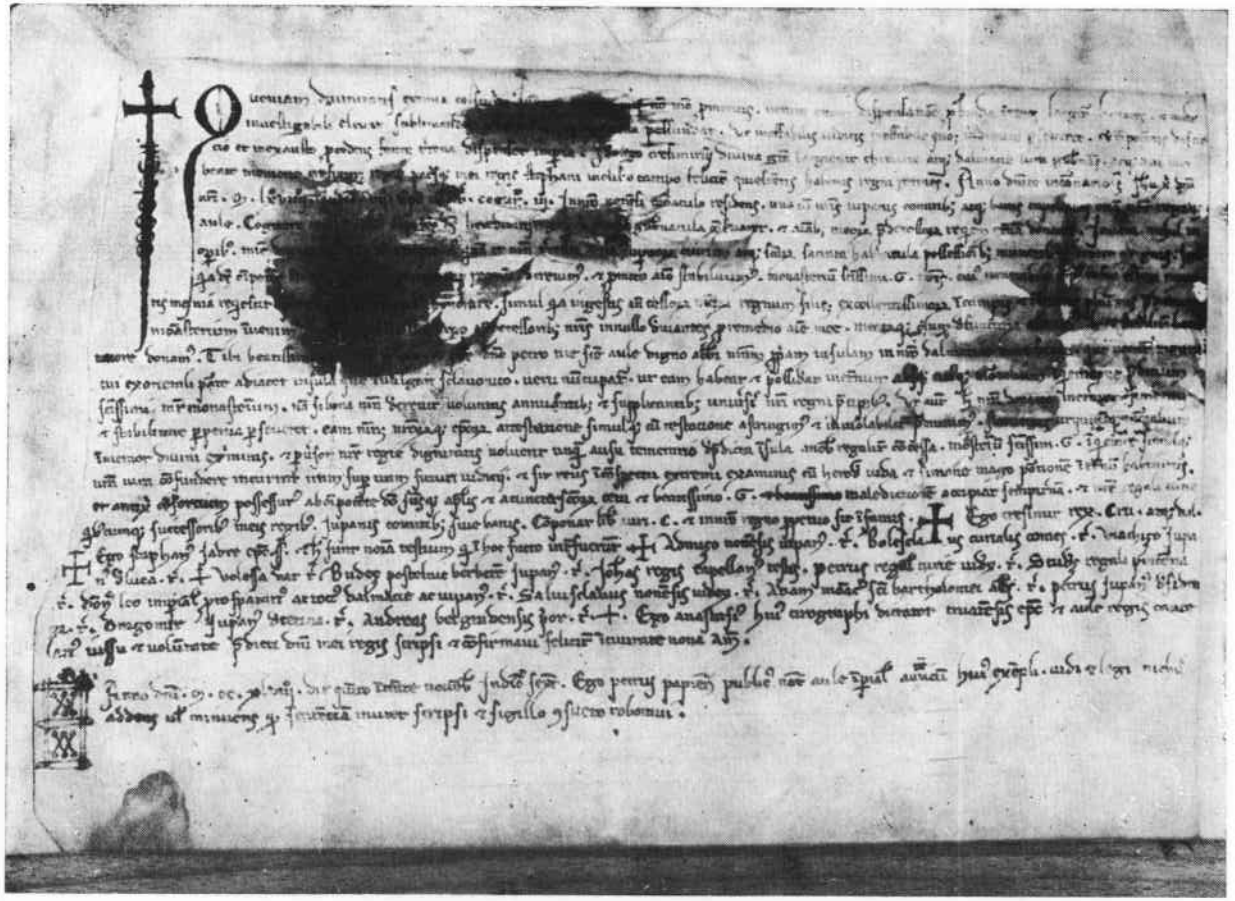

Darovnica Petra Krešimira IV o našem moru izdana u Ninu 1069. god. a sačuvana u ovjerenom prijepisu iz 1248. godine u Historijskom arhivu u Zadru

Dolazak predsjednika Republike Josipa Broza Tita u Zadar 28. kolovoza 1969.

Dolazak Tita u Nin 28. kolovoza 1969. god.

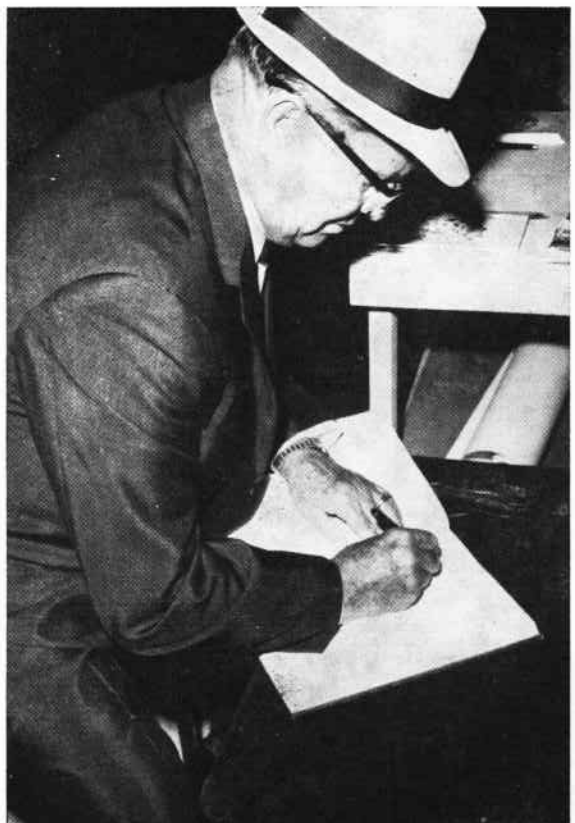

Nakon posjeta Arheološkoj zbirci Tito piše u knjigu utisaka.

Tito prima zlatnu plaketu Krešimirove proslave od tajnika Odbora za Nin.

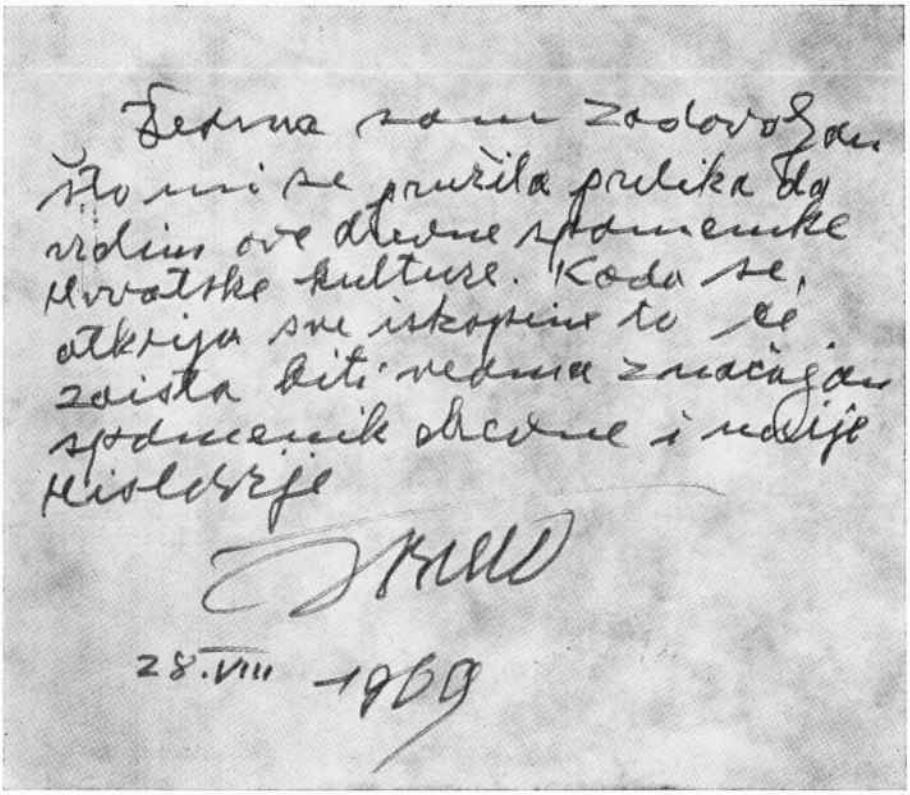

28. VIII 1969

Tekst Titova utiska u Ninu nakon pregleda spomenika starog grada.

Odlazak Tita iz Nina.

Akad. Grga Novak otkriva spomenik arheologu i povjesničaru dr Luki Jeliću.

Vjekoslav Maštrović otkriva spomenik dr Božidaru Petranoviću osnivaču Matice dalmatinske.

Dio učesnika skupa o značenju Nina kroz stoljeća 4. rujna 1969. god.

Govori dr Ante Strgačić

Vjekoslav Parać: Petar Krešimir IV potpisuje darovnicu 1069. god. o našem moru (plaketa).

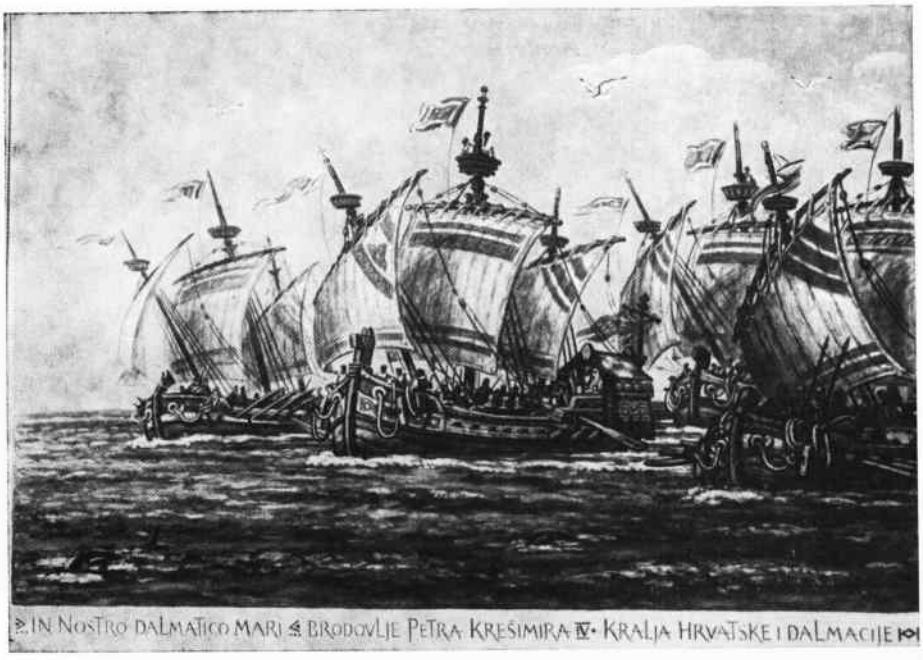

Vjekoslav Parać: Krešimirovo brodovlje 1069. god.

Na otvaranju 8. rujna 1969. izložbe generalnog urbanističkog plana grada Nina govori predsjednik JAZU Grga Novak (u sredini desno Ivo Vrhovec potpredsjednik Skupštine grada Zagreba, a u sredini Kažimir Zanki predsjednik Skupštine općine Zadar).

Predsjednik Općine Zadar Kažimir Zanki pušta u promet 9. rujna 1969. asfaltiranu cestu Zadar — Nin.

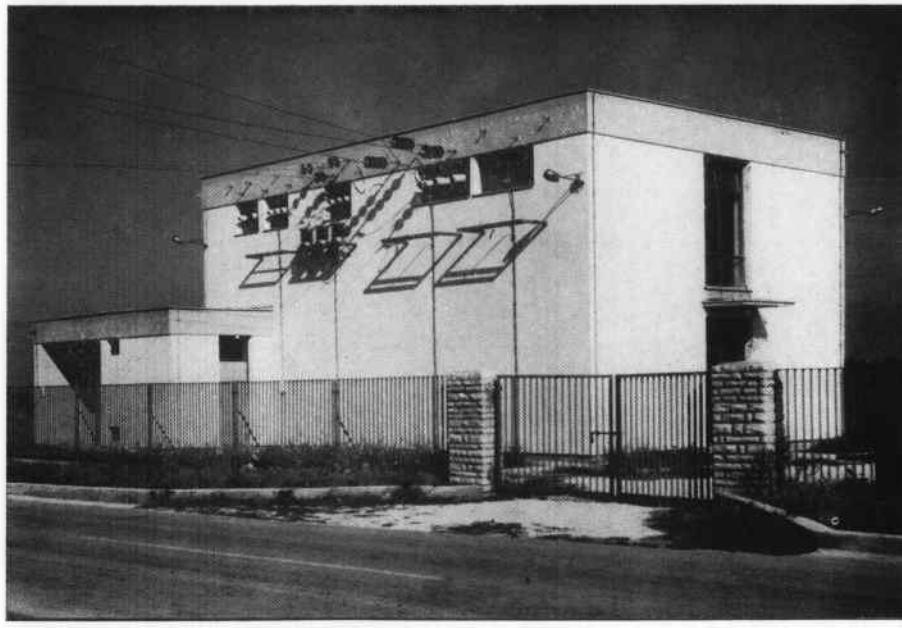

Nova 35 kV trafo-postaja u Ninu, koja je puštena u pogon 9. rujna 1969. god.

Nakon govora ninski je odbornik Krešimir Ćurko, (u sredini) pustio u pogon vodovod u Ninu. Desno od njega je direktor Gradskog vodovoda u Zadru Konstantin Jurković.

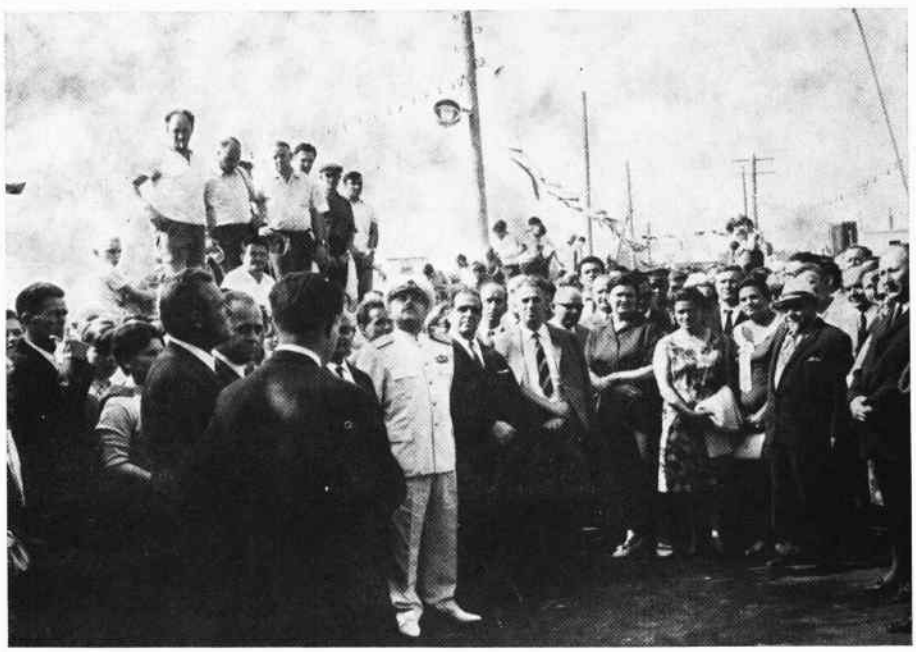

Potpredsjednik Skupštine općine Split Ivo Mimica govori pred gradskim vratima u Ninu prije otkrića ploče s gradskim grbom.

Predsjednik omladinske organizacije u Ninu Branko Kuzmar govori prije otkrića spomen-ploče o osnivanju i radu prve organizacije SKOJ-a u Ninu. (U sredini je admiral Mate Jerković).

Dr Vjekoslav Maštrović otkriva nakon govora spomenik Grguru Ninskom, rad kipara Ivana Meštrovića.

Akad. dr Grga Novak otkriva spomen-ploču o 900-godišnjici Krešimirove darovnice o našem moru.

Otkapanje i konzervacija starohrvatske crkve sv. Križ iz VIII st.

Starohrvatska crkva sv. Ambroz kod gornjih vratiju.

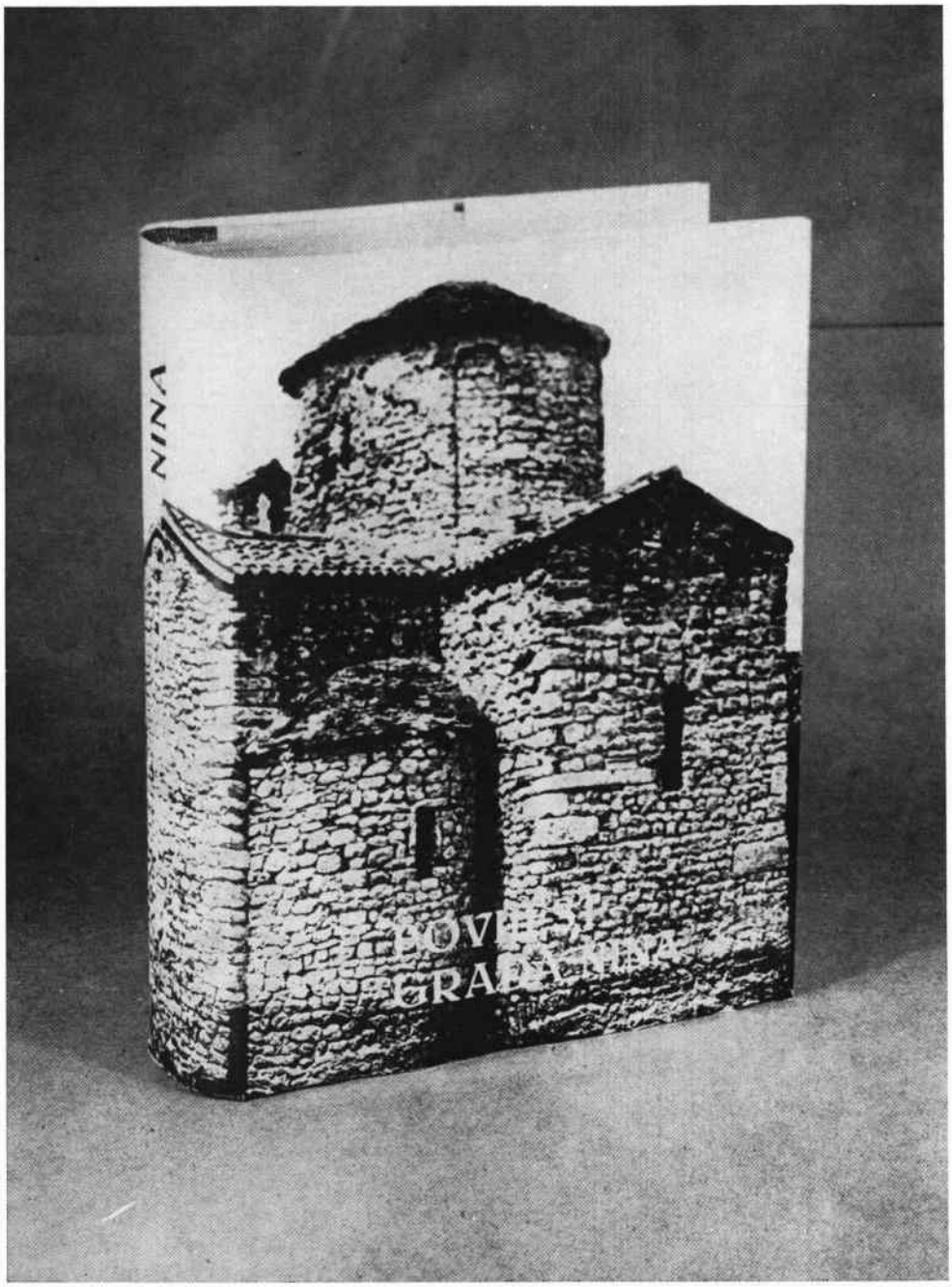

Knjiga: Povijest grada Nina, Zadar 1969. (urednici Grga Novak i Vjekoslav Maštrović).

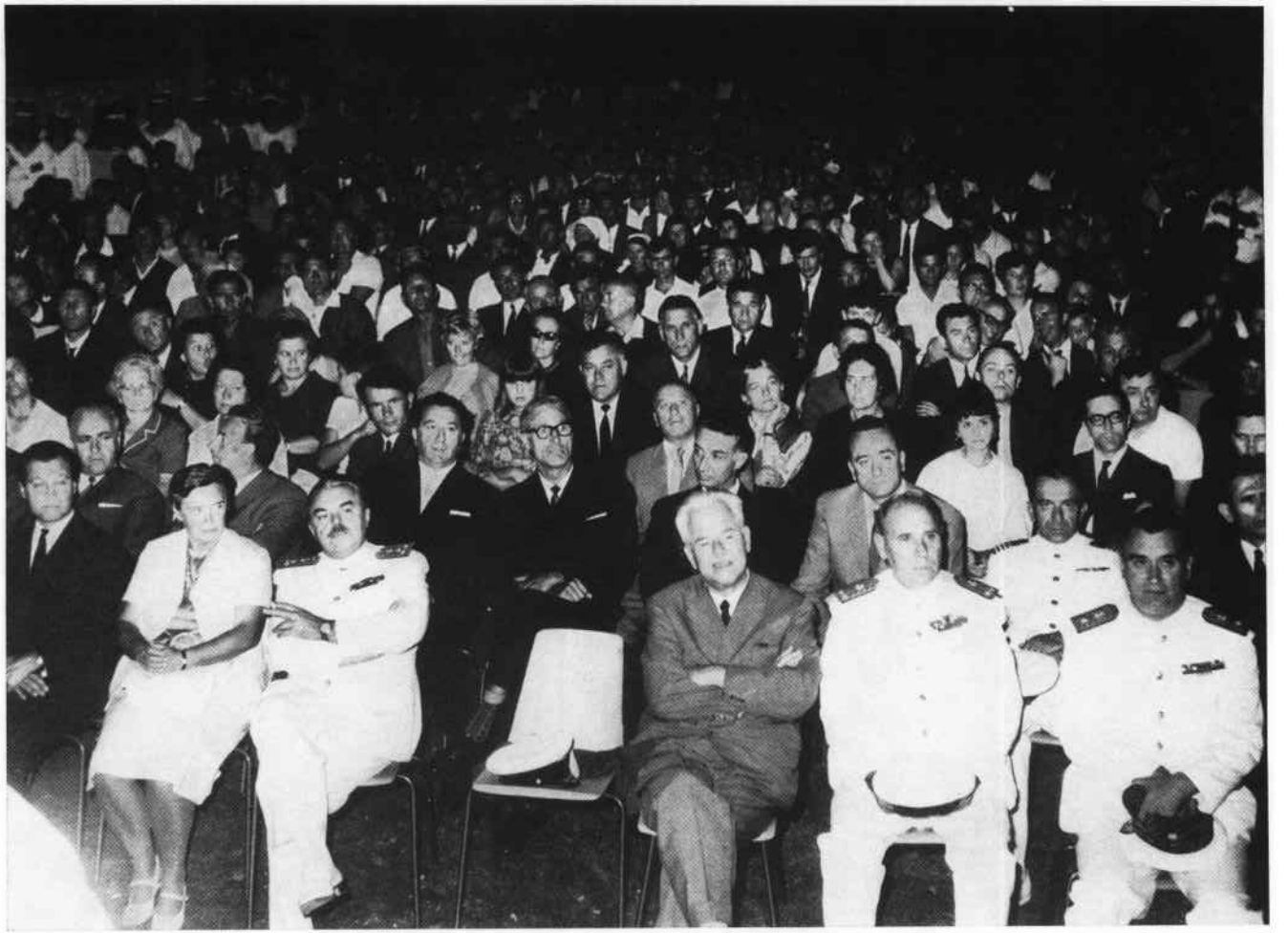

Učesnici na svečanoj akademiji u Ninu na »Kraljevcu« u čast Krešimirove proslave i Dana RM i pomorstva.

Zborovi RKUD »P. Zoranić« iz Zadra i Vojni orkestar iz Splita izvode u večer 9. rujna 1969. god. program na svečanoj akademiji na trgu Kraljevac u Ninu.

Prvi primjerci zbornika »Povijest grada Nina« u rukama uzvanika na svečanoj akademiji u Ninu.

Na akademiji govori akad. dr Grga Novak predsjednik Jugoslavenske akademije o značenju proslave u svjetlu tradicija i suvremenih potreba.

Predstavnik Dubrovnika narodni zastupnik prof. Mate Kapović predaje model dubrovačkog jedrenjaka predsjednika Mjesne zajednice u Ninu Marku Bureli.

Predsjednik Sabora SR Hrvatske Jakov Blažević govori 10. rujna 1969. god. na narodnom zboru u Ninu na trgu Grgura Ninskog.

Akad. dr Grga Novak kao predsjednik Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije predaje Pomorski zbornik knj. 7 viceadmiralu Ljubi Truti na š/b »Galeb« u ninskoj vali 10. rujna 1969.

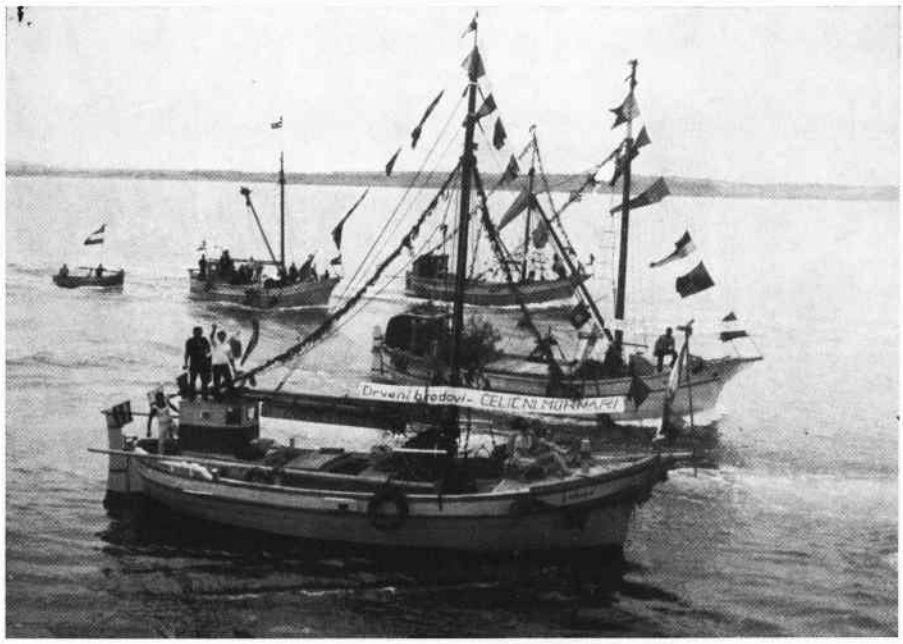

Drveni brodovi (motorni jedrenjaci) iz okolice Nina (Privlaka, Vir) plove oko ratnih brodova u ninskoj vali.

Učesnici skupa o Ninu pred spomenikom Grguru Ninskom.

S A D R Ž A J

Uvodna riječ 5

POVIJEST VRANE

Batović Šime:
Problemi prapovijesti na području Vrane i Biograda n/m . . 9

Ilakovac Boris:
Vranska regija u rimsko doba 75

Gušić Branimir:
Starohrvatsko naseljenje Ravnih Kotara 137

Grgić Marijan:
Benediktinski samostan u Vrani 193

Kolanović Josip:
Vrana i templari 207

Kos Lucijan:
Prior vranski i njegove funkcije u našoj pravnoj povijesti . . 227

Peričić Eduard:
Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić 239

Freidenberg M. Maren:
»Vranski zakonik«, novi spomenik hrvatskog običajnog prava . 323

Traljić Seid M.:
Vrana i njezini gospodari u doba turske vladavine 343

Petricioli Ivo:
Han Jusufa Maškovića 379

Peričić Šime:
Vranski feud i obitelj Borelli 389

Maštrović Vjekoslav:
Prve pojave turističke djelatnosti na području Vrane . . . 413

Uranija Valentin:
Biogradski partizanski vod 429

Car Milivoj:
Razvoj i dostignuća poljoprivrednog dobra Vrana 453

Hekman Frano:
Vodoprivredna problematika Vranskog polja 469

Kos Lucijan:
Pašmanski kanal — njegova uloga i značaj za Vranu . . . 477

KREŠIMIROVA PROSLAVA U ZADRU I NINU

Maštrović Vjekoslav:
Proslava 900-godišnjice Krešimirove darovnice o našem moru (1069—1969) 503

Prilozi:

Blažević Jakov:
Govor na narodnom zboru u Ninu 10. rujna 1969. god. . . . 529

Novak Grga:
Značenje Krešimirove darovnice u svjetlu tradicija i suvremenih potreba 529

Novak Grga:
O životu i radu dr Luke Jelića 534

Maštrović Vjekoslav:
Zaslužna kulturna i znanstvena djelatnost akad. dr Božidara Petranovića 537